

I/13

SLOVENSKA AKADEMIJA
ZNANOSTI IN UMETNOSTI

Št.:

Datum:

Predmet: Darko Radinja

OPEKARNIŠTVO V VIPAVSKI DOLINI

OPEKARNIŠTVO V VIPAVSKI DOLINI

V Vipavski dolini obratuje šest opekarn /vse so krožne in mehanizirane/: po dve v Biljah in Renčah, po ena v Bukovici in Vrtojbi¹. Vsi obrati, razen enega, so osredotočeni na aluvialni ravnici ob spodnji Vipavi na prostoru, ki ni večji od 3 km². Te opekarne zaposljujejo nad 300 delavcev, ki so 1959 leta izdelali 24 milijonov opek, kar pomeni, da je tu eno največjih opekarniških središč v Sloveniji.

O p e k a r n a B i l j e. V zadnjih letih sta v Biljah dve krožni opekarni s skupnim glinokopom, ki je sredi med njima. Prvi obrat, Bilje I., leži na severnem robu spodnjevipavske ravnice /nadm. v. 49 m/, pod Bukovskim gričem in ob cesti Bukovica-Bilje. Druga opekarna Bilje II., leži 700 m JV od tod sredi aluvialne ravnice in v neposredni bližini Vipave. Obe opekarni ležita na vzhodni strani Bilj.

Osnovno ravnico na kateri sta obe opekarni, sestavljalo debele plasti gline in ilovice. Vipava, ki je vanje vrezana lo do 12 m globoko, še ni zadela na kake druge sedimente oziroma na flišno osnovo. Glinokop odkriva 6-7 m debele plasti odlične gline. Zaloge teh zgornjih plasti so tolikšne, da zadostujejo za desetletja in desetletja. Za izkoriščanje teh glin je ugodno zlasti to, ker tu ni talne vode. Prva peščena plast je menda šele v globini 12 m, pa še ta ni izdatna.

Sestava odkritih glinastih sedimentov ni enotna. Zgoraj imamo 2 do 3 m rumene gline, ki je bolj suha in precej enakomerne sestave ter z vmesnimi številnimi rjavkastimi progami. Spodaj je okoli 3 m sive gline z vmesnimi svetlejšimi progami, ki se precej enakomerno ponavljajo in neizrazito prehajajo iz enega barvnega odtenka v drugega². Razen tega se vmes vpletajo tanke, le nekaj cm debele rdeč-

1/ Glej karto: Opekarne v Vipavski dolini; merilo 1:100.000.

2/ Glej sl. 1 Glinokop v Biljah.

kastorjaskaste plasti. V tem 3 m debelem kompleksu sta tudi dve 2-3 cm debeli temni progi z obilico napol zoglenelih rastlinskih ostankov. V celoti je ta kompleks zelo pestre sestave in tvori v bistvu nekak prehod med gornjim in spodnjim kompleksom. V slednjem prevladuje temnosiva, plastična, mastna glina. V njej je 20 do 30 cm debela plast, ki spominja na sivico.

Ti trije kompleksi niso pomembni le za genezo, temveč tudi za opekarništvo. Najustreznejše gradivo za opeko dobe le, ako mešajo glino iz vseh treh kompleksov. Zgornja, rumena glina je sama zase presuha, spodnja temnosiva pa premastna. Ta različna sestava glinastih plasti narekuje, da hkrati odkopavajo do 8 m debelo plast.

Bilje so že staro opekarniško središče na Vipavskem oziroma Goriškem. Tu je bila ustanovljena prva mehanizirana opekarna, ki jo je leta 1886 postavil domačin iz Bilj /Savnik/. Opekarna je bila do prve svetovne vojne na parni pogon. Kasneje je bila porušena, 1920 leta pa ponovno obnovljena. Od 1929 do 1942 leta je bila modernizirana oziroma urejena na električni pogon, prešla pa je v italijanske roke. Med drugo svetovno vojno je bila poškodovana. V začetku 1946 leta so jo začeli ponovno obnavljati. 1947 leta je prešla z nacionalizacijo pod upravo Goriških opekarn, nekaj let kasneje pa se je z decentralizacijo osamosvojila.

Pogoji za nastanek oziroma razvoj opekarne so se tu kar ponujali. Predvsem so tu obilne zaloge odlične gline, tradicija starih, čeprav primitivnih opekarniških kop iz 19. stoletja, ugodne prometne zveze, bližina Gorice itd. Biljska opekarna je nastala na tradiciji opekarniških kop, kasneje pa je bila tu poljska opekarna.

V skladu s temi spremembami se je spreminjal tudi sam proces proizvodnje. Dokler so glino kopali ročno so morali v veliko

večji meri upoštevati lastnosti posamezne vrste glin. Tedaj so razlikovali lo vrst glin oziroma ilovic in vsaka je imela svoje ime /rusika, sivka, spremendavka, gounca itd./. Za polno opeko so kopali glino sproti, za strešnike in ostalo kvalitetnejšo opeko pa so glino nakopali pred zimo, jo odlagali na pripravna mesta, da jo je zmrzal zrahljala in jo šele nato uporabljali. Največ so uporabljali glino iz srednjega in gornjega kompleksa. Zato glinokopi niso bili do kraja izkoriščeni in so jih začeli v zadnjih letih ponovno obnavljati oziroma poglobljati. S strojnim odkopom odkopavajo tudi spodnjo mastno glino, stroj pa sproti meša glino vseh treh kompleksov, da dobe vsestransko uporabno mešanico. - Strojno odkopano glino prevažajo z vozički po tirnicah do 300 m oddaljene opekarne. Stroji glino pregnetejo in jo oblikujejo v opeko. Surovo opeko suše v naravnih sušilnicah, žgo pa jo v krožnih pečeh.

Z vedno večjo mehanizacijo opekarn se zmanjšuje tudi sezonski ritem dela. Največ je k temu pripomogel strojni odkop glin. Mrtva sezona pa bo povsem odpadla, ko bodo uvedli umetne sušilnice. Enakomernejši potek dela se ugodno odraža tako v stalnosti delovne sile kot tudi v večji storilnosti in večji proizvodnji.

Biljska opekarna izdeluje skoro vse vrste opek: zidake, votlake / 4 vrste/, stropnjake /2 vrsti/, strešnike /2 vrsti/ in izolirno opeko /planeta/. 1958 leta so izdelali 6,700.000 opek od tega:

38 % zidakov /2,551.000/,

24,5 % votlakov /1,636.000/,

35,8 % stropnjakov /2,371.000/,

2 % strešnikov - korcev /139.000/ in

0,6 % izol. opeke /45.000/.

Proizvodnja po drugi vojni stalno narašča. 1946 leta so izdelali 1,5 milij. opek, 1948 leta 3 milij., 1951 leta 4,5 milij. 1956 skoro 6 milj. in 1958 leta 6,7 milij. opek. Podrobnejših podatkov o proizvodnji ni zaradi večkratnih organizacijskih

sprememb obrata /nacionalizacija, združitev opekarn, ločitev, ponovno združevanje in današnja osamosvojitve/. Kljub pičlim podatkom lahko sklepamo, da proizvodnja po drugi svetovni vojni ni kolebala temveč je stalno naraščala, povprečno za 5 do 8% letno.

Večino opeke vozijo s kamioni do 2,5 km oddaljene žel. postaje Volčja draga. V zadnjih letih gre 40% izdelkov v izvoz /Gorica, Tržič, Trst/, 60 % pa ostane na domačem trgu. Od tega gre glavni del po soški železnici v Novo gorico, gornje Posočje in na Gorenjsko ter po sežanski progi v Koper, Postojno, Ljubljano itd.

V Biljski opekarni je bilo 1958. leta zaposlenih 58 delavcev, od tega je sezonskih 40 delavcev. Toda še pred 10 leti se je število delovne sile zmanjšalo v mrtvi sezoni za 30 do 40 %. Z vedno večjo mehanizacijo pa se sezonski značaj dela manjša. 86 % delovne sile je iz Bilj. To so polkmetje. Ti imajo do opekarne manj ko 1 km. Najdalj imajo 3 delavci, ki se vozijo s kolesom iz 8 km oddaljene Okrogljice. Ostali 4 so iz vmesnih razdalj, 1 iz Mirna - 3,5 km, 1 iz Orehovlja - 3 km, 1 iz Vrtojbe - 3,5 km in 1 iz Bukovice 1,5 km. Tretjina delavcev se stalno vozi na delo s kolesom, kar je vsekakor precejšen delež. Med delovno silo je skoro 18 % žensk. Zanje je značilno, da so večinoma mlajše in nekvalificirane oziroma polkvalificirane delavke.

Druga Biljska opekarna leži v neposredni bližini prve /okoli 700 m vstran/ in uporablja isti glinokop. Ker velja zanjo enaka geografska oznaka /tako glede položaja, prometnih zvez, surovine itd./ bomo podčrtali le nekatere posebnosti.

Opekarna je bila še pred 6 leti le drugi obrat biljske opekarne. Od tedaj pa se je organizacijsko osamosvojila. Po velikosti in stopnji mehanizacije zaostaja za prvo in ima manjšo proizvodnjo, čeprav ima celo nekaj več delovne sile. 1958 leta so izdelali 4,012.000 opek, od tega

48 % zidakov / 1,921.000/,
 24,5 % votlakov /983.000/,
 18,9 % stropnjakov /758.000/,
 6,1 % korcev - strešnikov /261.000/ in
 2,5 % izol. opeke /88.000/.

V opekarni dela 59 ljudi, od tega je 20 % žensk. Iz Bilj, kjer je opekarna, je 56 % delavcev. Iz 1 km oddaljene Bukovice so 3, iz 4 km oddaljenih Renč jih je 9, iz 4 km oddaljene Volčje drage sta dva, iz 7 km oddaljenega Gradišča je 1, iz 9 km oddaljene Prvačine sta dva in iz 10 km oddaljenega Dornberga - Branika prav tako dva. - 56,6 % delavcev hodi na delo peš, 42,4 % pa se jih vozi s kolesom.

V Biljah sta bili še dve opekarni. Prva, poljska opekarna, ki je obratovala do prve svetovne vojne /1906 - 1915/, je bila na severnem robu vasi. Druga, ki je bila med vasjo in Vipavo je bila krožna in je obratovala le od 1920 do 1924 leta.

O p e k a r n a B u k o v i c a leži med Volčjo drago in Bukovico in sicer med cesto, ki veže obe naselji ter bližnjo Strugo, ki je desni pritok Vipave. Opekarna in glinokop ležita na aluvialni ravnici. Prometni položaj opekarne je še ugodnejši, ker je žel. postaja Volčja draga v neposredni bližini.

Tudi tu nam glinokop razkriva 2 do 2,5 m debelo plast rume- ne gline, pod njo začenja temnosiva glina, ki ima vmes številne 2 - 3 cm debele izrazito bele proge. V temnosivi glini je obilo vivianita. Celotna plastovitost glin je lepo vidna³. Glinokop sega v globino 5 m. Vse te gline so kvalitetne in zelo razsežne, zaloge zadoščajo za več desetletij. Tudi v tem glinokopu mešajo zgornjo pusto glino s spodnjo mastno glino.

3/ Glej sl. 3 in 4 Glinokop v Bukovici

Opekarna je nastala 1908 leta. Obratovala je do prve vojne, obnovili pa so jo 1925 leta. Naslednje leto so namestili stroje in opustili ročno izdelavo opeke. Vse do 1944 leta se je proizvodnja večala. Po enoletnem zastoju je obrat ponovno zaživel, 1947 leta pa je bil nacionaliziran in je prišel v sklop goriških opekarn, kasneje pa pod združene opekarne Bukovica.

Opekarna se je v zadnjih letih skoro povsem mehanizirala. Ima odkopni stroj, elevator, transporter, pokrite sušilnice in krožno peč. Odkop, prevoz, predelavo glin in izdelavo opeke opravljajo stroji. Zadostne količine kvalitetne glin omogočajo tudi tu mehanizirano delo. Sicer tudi za to opekarno velja enaka oznaka kot za biljsko.

1958 leta so izdelali 3,770.000 opek. Največ našgo zidakov /2,183.000 ali 55,2 %/, na drugem mestu so strešniki, korci, ki so jih izdelali 11,3 % /426.000/, votlakov so izdelali 349.000, stropnjakov 49.000 in izolirne opeke 74.000.

Opekarna je pred drugo svetovno vojno izdelala letno 2 do 2,5 milij. opek. Po drugi vojni, ko so uvedli mehanizacijo, se je proizvodnja dvignila najprej na 3 milij, nato na 3,5 milij in v 1958 letu na 3,77 milij. opek. Za leto 1960 predvidevajo 4 milij. opek. - 97 % proizvodnje natovorijo na žel. postaji Volčja draga.

Pred modernizacijo opekarne je bilo v sezoni zaposlenih 70 - 80 delavcev, pozimi pa 50 do 60. Danes zaposluje opekarna le 47 delavcev, ki pa so vsi stalni. Iz Bukovice, odkoder je do opekarne 1 km, jih je 72 %. Iz 3 km oddaljenega Vogrskega je 27 % delavcev. Preostala dva se vozita z vlakom 12 oziroma 14 km daleč /Preserje, Zalošče/. Med zaposlenimi je 1/4 žensk. Tudi tu je izredno velik delež kolesarjev /34%/.

V bližini sta bili nekdanje še dve opekarni. Prva, pri žel. postaji Volčja draga, je obratovala 1910-1914 ter od 1918-1926. Lastnik, domačin /Koglot/ iz Bukovice, je 1926 leta stroje prodal in obrat razpustil. Druga opekarna je bila 500 m bolj vzhodno. Obratovala je od 1910 do 1914. Po prvo vojni je bila obnovljena le za dve leti /1920-1922/. Po drugi vojni so opekarniško poslopje

začeli obnavljati, toda kasneje so ga porabili za druge namene.

V bližnji Bukovici je bila še ena opekarna na jugozahodni strani vasi. Obratovala je le krajši čas pred prvo vojno. O njenem obstoju pričajo danes le pičli sledovi nekdanjega glinokopa.

O p e k a r n a R e n č e. Približno 1 km jugozahodno od Renč, na levi strani Vipave, obratujeta dve opekarni, ki sta oddaljeni ena od druge cca 400 m. Opekarni sta na osnovni aluvialni ravnici. Prva je 150 m, druga pa 250 m oddaljena od Vipave.

Petrografske razmere so podobne kot v opekarnah onstran reke. Glinokopi nam razkrivajo zgoraj cca 3 m puste rumene gline, pod njo je 2 do 3 m debela plast menjajoče se rumene in sive gline z vmesnimi nekaj cm debelimi limonitiziranimi plastmi. Pod tem začenja mastna temnosiva glina, ki sega do dna glinokopa. Zgornja rumena glina je bolj suha, zato jo z bagrom mešajo s spodnjo mastno glino. Obe skupaj dajeta odlično surovino tudi za najbolj zahtevne vrste opeke⁴. Težav s talno vodo ni, ker do globine 11 m ni propustnih horizontov. Atmosfersko vodo črpajo iz dna glinokopa, je pa ni veliko. Razen tega imajo možnost izkopati kanal do bližnje Vipave. Sedanji najgloblji izkop je še vedno 3 do 4 m nad povprečno gladino reke.

Tudi ti dve opekarni sta ustanovila domačina /brata Mozetič/ iz Renč v času splošne konjunktore pred prvo vojno. Opekarna, ki je bliže vasi, je bila ustanovljena 1913 leta. Med prvo vojno je bila močno poškodovana. Nekaj let po vojni je prešla v roke italijanskega podjetja /Tacchino/, v letih 1935-39 so jo razširili in modernizirali. Obrat je dobil stroje na električni pogon, nove sušilnice, transporter in elevator. Med drugo vojno je delo večkrat zastalo. 1947 leta je bil obrat nacionaliziran in je prešel v sklop Goriških opekarn, kasneje pa v sestav združenih opekarn Bukovica.

Obe opekarni sta krožni in sta v zadnjih letih uvedli tudi

4/ Glej sl. 2 Glinokop v opekarni Renče

strojno odkopavanje gline. Vse goriške opekarnе spadajo v isti tehnični tip opekarn in imajo enako stopnjo mehanizacije. Zato m med njimi ni večjih razlik v organizaciji dela, v proizvodnji, asortimentu opeke itd.

Obe opekarni sta po drugi vojni povečali proizvodnjo od 6 milj. opek na 9,7 milj. v letu 1958. Tega leta sta izdelali 44,7% zidakov /4,340.000/, 28,7% votlakov /2,784.000/, 19,8% stropnjakov /1,928.000/ ter 5,2% strešnikov-korcev.

Danes zapuslujeta obe opekarni 100 delavcev, od tega je 20% ženske delovne sile. 75% zaposlenih je iz domačega krāja in imajo do delovnega mesta manj ko 1 km. Iz 2 km oddaljene Bukovice je 4% delavcev, iz 4 km oddaljenih Bilj so 4%, iz 4,5 km oddaljenega Gradišča jih je 11% in iz 12 km oddaljenega Rihemberga sta 2% del. sile. Iz Krasa /Temenica, Vojščica/ je 4% delavcev. Vsi, ki so oddaljeni nad 4 km, se vozijo na delo s kolesi, vseh kolesarjev pa je 30%. - Dokler so glino kopali ročno, sta obe opekarni v sezoni /od marca do novembra/ zaposlovali 150 delavcev, pozimi pa 90. Stalno zaposleni so bili domačini iz Renč in Gradišča, na sezonsko delo pa so prihajali s Krasa, pred drugo vojno pa tudi z Istre in Furlanije.

O p e k a r n a V r t o j b a je danes edina aktivna opekarna, ki se ^{je} obdržala izven osrednjega opekarniškega področja ob spodnji Vipavi. Leži na robu Goriške ravnine, na levi strani Vrtobjice in ob neposrednem vznožju flišnega gričevja. Aluvialni svet, na katerem sta opekarna in glinokop, je zaradi erozijsko - denudacijskih procesov iz neposrednega obrobja rahlo razrezan. Tudi sicer je tu petrografska sestava sedimentov bolj pestra ter spremenljiva že na krajše razdalje. Med glino in ilovico je tudi več peščenih plasti. V glinokopu je zgoraj 2,5 do 3 m rumene glin in ilovice, spodaj pa začenja pesek s talno vodo, kar v precejšnji meri onemogoča odkop. Premajhna debelina glin onemogoča strojni odkop, zato se to delo opravlja ročno, kar je edini pri-

mer v goriških opekarnah. Poskusni kopi v bližini pa so pokazali, da je okoli 100 m stran debelina glinastih plasti zadostna za strojno odkopavanje. Na splošno pa so zaloge glin tu manjše, kvaliteta pa je slabša. Razen tega pa so težave s talno vodo.

Opekarno je postavil 1921 leta domačin iz Vrtojbe /Mozetič/. Od tedaj obratuje nepretrgoma razen manjših zastojev med drugo vojno. Ob koncu 1947 leta je bilo opekarna nacionalizirana in vključena v goriške opekarnarne. 1950 leta so jo modernizirali. Še vedno pa so zastarele sušilnice in transportne naprave. V 1960 letu, ko bodo uvedli stroj za odkop, bodo predstavili glinokop tja, kjer so večje debeline glin oziroma ilovice.

Glina v dosedanjem glinokopu ni tako dobra kot ob Vipavi. Boljša, bolj mastna glina je šele pod talno vodo. Zato zaenkrat tudi še ne izdelujejo boljših vrst opeke. Zaenkrat izdelujejo le polno opeko in navadne votlake. Povojna proizvodnja je naraščala od 1,9 milij. do skoro 3 milij. opek v letu 1958. Od tega odpade na zidake 64%, kar je več kot pri ostalih opekarnah. Večina proizvodnje je namenjena lokalni potrošnji. Tudi v tem pogledu se vrtojbenska opekarna loči od ostalih. 1958 leta je bilo 46 delavcev. Od tega jih je iz domačega kraja kar 84%, ostali so iz sosednjega Šempetra /2/, Mirna /2/, Vogrskega /1/ in Renč /1/.

Vse ostale opekarnarne, ki so bile nekdanje v Vipavski dolini so danes opuščene. Tako je morala prenehati krožna opekarna na prostoru današnje Nove gorice. Nekaj opekarn je bilo opuščeni po prvi vojni /obe opekarni na Lijaku/ nekaj pa že v avstrijski dobi /obe opekarni v gornji Vipavski dolini/ in opekarna Pod Frato pri Prvačini/. Skupno je bilo opuščeni 13 opekarn, od tega 2 krožni opekarni in 9 poljskih ter 2 kopi. Obdržale so se le tiste, ki imajo najugodnejše pogoje za velikopotezno, mehanizirano proizvodnjo.

Danes je torej opekarništvo ohranjeno oziroma osredotočeno le ob spodnjevipavski ravnici. Tam, kjer je največ glin in je ta tudi najboljša. Te opekarnarne so nastale predvsem kot goriške mestne opekarnarne podobno kot na pr. viške v okolici Ljubljane ali

pa opekarne pri Celju, Mariboru itd. Te goriške opekarne so to svojo mestno funkcijo ohranile do neke mere še danes /oskrba Gorice, Nove gorice, Trsta/ na drugi strani pa je treba podčrtati, da Vipavska dolina ne konzumira niti ene desetine proizvodnje. V resnici so to torej goriške in ne vipavske opekarne.

Posebnost teh goriških opekarn je v tem, da izvažajo opeko v Italijo. To seveda ni nič drugega kot posledica nesmiselne razmejnitve po drugi vojni, ko je bil gospodarski organizem Gorice razbit. Kakor se mora danes stara Gorica oskrbovati z vodo in elektriko z naše strani, iz nekdanjega svojega mestnega vodovoda in elektrarne, tako se oskrbuje tudi z opeko iz nekdanjih mestnih opekarn, ki so ostale tostranz meje. Prav zaradi izvoza opeke v sosednja italijanska mesta te opekarne nimajo perifernega položaja kot bi to lahko sodili zgolj po njihovi obmejni legi.

Goriške opekarne imajo odlične prirodnogeografske osnove. Tu so ogromne praktično neizčrpne zaloge odlične glin. Ustrezna debelina glin omogoča celo dvostopenjski strojni odkop. V zgornji lo m debeli plasti takorekoč ni talne vode, razen tega je Vipava globoko vrezana v te plasti, tako da je možno uspešno odvajanje vode. Za opekarništvo so tu ugodni klimatski oziroma vremenski pogoji. Na spodnjem Vipavskem skoro ni snega in dolgotrajnih deževij, tla pa zamrznejo le za kratko dobo. Zaradi vetrovnosti zime, je tudi ⁱⁿ zima vsaj deloma pripravna za naravno sušenje glin. Med prirodnogeografskimi potezami je morda najmanj ugodno to, da teče tu Vipava počasi in je brez zadostnega strmca /nevarnost poplav/. Nevšečno je tudi to, da še vedno najdejo v glini večje ali manjše železne drobce iz prve svetovne vojne. Strojno obdelavo glin je to še bolj neugodno, ker se utegnejo poškodovati stroji.

Ugodnim geografsko prirodnim pogojem se pridružujejo tudi dobre antropogeografske osnove. Predvsem je treba podčrtati, da imajo opekarne v spodnji Vipavski dolini ugoden prometni položaj.

Opekarne so v ravnini ter v neposredni bližini dobrih cest in železnice. Povprečna oddaljenost opekarn od železnice je 3,5 km. Opekarne so tudi blizu potrošnje, blizu Gorice in Nove gorice, pa tudi Tržič in Trst nista posebno daleč. Opekarne so v najgosteje naseljenem delu Vipavske doline in je pri roki dovolj delovne sile. Več kot 3/4 vseh delavcev je iz domačega kraja, pendlerjev pa skoraj ni. Morda je edini večji problem goriških opekarn ta, da glinokopi zmanjšujejo delež obdelane zemlje. Ta pa je dragocena spričo goste naseljenosti, ugodnega podnebja, bližine Nove gorice in intenzivno vrtnaško-plantažne strukture kmetijstva, ki se tu vedno bolj uveljavlja. Strojno odkopavanje glin v globljih glinokopih bo tudi to vprašanje vsaj deloma rešilo.

Primorski značaj teh opekarn se kaže v znatni proizvodnji posebne vrste strešnikov /korcev/, ki jih drugod, na pr. v notranji Sloveniji, ne izdelujejo in ne uporabljajo, so pa značilni za primorski tip hiše. V tem se lepo kaže ožji regionalni značaj teh opekarn. Druge vrste opeke gredo namreč daleč izven primorskega področja, na Gorenjsko, v osrednjo Slovenijo in tudi na Hrvaško.

V Vipavski dolini je razmeroma obilo glin in ilovic. Saj so bili za genezo le-teh ugodni pogoji /petrografska sestava, šibka reliefna energija, deloma kraški značaj vodovja itd./. Glinasti sedimenti so predvsem v dolinskem dnu /gornjevipavska ravnica, Lijak, spodnjevipavska nižina/, toda ne manjka jih tudi v samem gričevnatem svetu /flišni eluvij/. Kljub temu v Vipavski dolini opekarništvo ni bilo posebno v ospredju in tako pomembno kot v podobnih dolinskih pokrajinah notranje Slovenije. V spodnji Savinjski dolini, ki ni večja od Vipavske, je hkrati delovalo na desetine in desetine opekarn, vseh doslej pa je bilo precej preko sto. V Vipavski dolini pa istočasno ni bilo nikoli več kot pet ali šest opekarn, vsega skupaj pa niti 20. Vzrok je predvsem v tem, ker glavno stavbno gradivo v Vipavski dolini ni opeka, temveč kamen /pločasti eocenski peščenjak, apnenec in deloma lapor/. To gradivo, ki je povsod pri roki, se da razmeroma enostavno pripraviti,

lomiti in oblikovati. Zaradi uporabe tovrstnega gradiva se staro, lokalno opekarništvo v Vipavski dolini ni moglo uveljaviti. Na gornjem Vipavskem so bile vsega štiri majhne opekarne, v ostali Vipavski pa tudi le dve oziroma tri opekarne.

Pravo opekarništvo se je razvilo le na skrajnem spodnjem delu Vipavske doline, ž e n a p r e h o d u v g o r i š k o r a v n i n o in to šele v začetku našega stoletja. V prvem in drugem desetletju je nastalo ob spodnji Vipavi pet oziroma šest opekarn. Te so se kasneje tudi širile, razvijale in so se tudi preobrazile danes v moderne mehanizirane obrate. Opekarne so se jele razvijati ne toliko zaradi vedno večje uporabe opeke pri gradnji primorske hiše, temveč predvsem zaradi naglega razvoja Gorice in Trsta v avstrijski dobi. Drugo vzpodbudo je opekarništvo doživelo po prvi svetovni vojni zaradi razdejanj, ki jih je povzročila goriška fronta. Tretji in največji razmah so opekarne doživele po drugi svetovni vojni. Priključitev k Sloveniji, poveljna obnova, industrijalizacija, urbanizacija in sploh intenzivni gospodarski razvoj, vse to je sprožilo vsesplošno potrebo po gradbenem materialu. Ta intenziven gospodarski razvoj socialističnega obdobja, ki ga spremlja splošna gradbena aktivnost, je povzročil, da so te opekarne zgubile svoj ožji regionalni značaj in razširile svoje tržišče tudi na notranjo Slovenijo. Prav ob tem intenzivnem poveljnem gospodarskem razvoju se je v veliki meri razveljavilo pravilo, da se opeka ne prevaža na daljše razdalje in da so opekarne že po svojem bistvu lokalnega oziroma ožjega regionalnega značaja. V našem poveljnem razvoju opažamo, da se naša večja in celo manjša gradbišča oskrbujejo z opeko iz zelo oddaljenih opekarn. Tako Ljubljana ne gradi le z opeko iz okoliških opekarn /Vič, Gameljnje, Vodice itd./ marveč prihaja opeka iz Dolenjske /Novo mesto/ Štajerske /Celje/ in Slov. primorja, pogosto pa tudi iz drugih republik. Neredko pa tudi slovenske opekarne pošiljajo opeko v druge republike. Tako tudi goriške opekarne zalagajo z opeko gradbišča v notranji Sloveniji. S tem pa je njihov goriški oziroma vipavski

značaj še bolj zbledel.

Podčrtali smo, da je pravo opekarništvo zraslo na Goriškem v zadnjih dveh desetletjih pred prvo svetovno vojno. Torej v času, ko sta se Gorica in Trst najbolj razvila. Po prvi vojni se je sicer večina opekarn obnovila, toda italijanska doba na splošno ni prinesla razmaha, nasprotno, opekarništvo je zašlo deloma celo v krizo. Za povojno obdobje pa je značilno, da se število opekarn sicer ni zvečalo pač pa so se dotedanje opekarne razširile, oziroma modernizirale in tako izdatno povečale proizvodnjo. Posebno zadnje desetletje je prineslo rapiden razvoj goriškega opekarništva.

Glede razvoja goriškega opekarništva je treba podčrtati, da so vse opekarne pred prvo vojno ustanovili Slovenci, domačini. Šele za časa Italije so si opekarne začeli pollaščati Italijani. Italijanska doba je tudi sicer prinesla nekaj sprememb v takratni razvoj te gospodarske panoge. Opekarne so začele urejati stroje na električni pogon, povečale so proizvodnjo votle opeke, ki je v ital. gradbeništvu bolj cenjena ipd. Italijanski lastniki pa so hkrati forsirali predvsem svojo oziroma italijansko delovno silo na škodo slovenskih domačinov. To je veljalo zlasti za sezonske delavce. Ta konkurenca je za časa gospodarske krize, ki se ji tudi opekarne niso mogle izogniti, še stopnjevala izseljevanje Slovencev /v Egipt, Juž. Ameriko ipd/. K temu je v marsičem pripomogel prav dotok cenene delovne sile iz Furlanije, katero so italijanski lastniki opekarn /Bukovica - Contoni, Renče - Tacchino, Bilje - Scanziani/ ščitili in jim dajali prednost. Da se je v opekarništvu tako krepko uveljavila ^{tuja} delovna sila, je vzrok v tem, ker tu ni potrebna niti stalna niti kvalificirana delovna sila.

Za to opekarniško območje je značilna velike naseljenost in visoka agrarna gostota. Spričo tega se je del prebivalstva že pred drugo vojno zaposloval v neagrarnih poklicih. Za opekarni-

štvo pa je bilo značilno, da se vanj niso usmerjali poklicno, saj v glavnem ne, temveč si je višek kmečke delovne sile poiskal v tej gospodarski panogi le delno ali sezonsko zaposlitev in še tako naprej ostajal doma. Obilica domače polkmečke delovne sile nam tudi razloži, zakaj je delež nedomačinov v tej gospodarski panogi tako majhen. Iz Krasa je na pr. zaposlenih v opekarništvu vsega 1% vseh delavcev. Po drugi vojni se je značaj domače delovne sile spremenil v toliko, da je sedaj za večino delavcev ta zaposlitev edina ali vsaj glavna. K temu je pripomogla tudi mehanizacija, zmanjšanje mrtve sezone in s tem stalnost zaposlitve.

V letu 1958 je vseh šest opekarn zaposljevalo 303 delavce. Od tega je 76,5% delovne sile iz kraja kjer je opekarna⁵. Iz so-sednjih, manj ko 5 km oddaljenih krajev, je 18,2% delavcev. Nad 5 km oddaljeni kraji pa dajejo 4% delavcev. Iz krajev, ki so nad 10 km oddaljeni, pa je le 1,3% delovne sile.

Goriške opekarne so 1959 leta izdelale 24 milij. opeke / za 1961 leto predvidevajo 30 milij./ . Od letne proizvodnje odpade na enega delavca 87.066 opek. Zanimivo bi bilo primerjati storilnost z ostalimi slovenskimi opekarnami. Prav tako bi bilo primerjati proizvodnjo posameznih vrst opeke, zlasti proizvodnjo zidakov in pa proizvodnjo kvalitetnejših vrst opeke.

Ko presojamo kvaliteto glin in ilovic v spodnjevipavskem področju, se nehote vprašamo, kako to, da se ob tako kvalitetni surovini ni razvilo lončarstvo, pečerstvo oziroma keramika. To-vrstne dejavnosti skoro ni zaslediti, prav pa bi bilo, ko bi se v bodoče tudi o tem razmislilo. Na opekarništvu je zrasla edino zidar-ska obrt v Renčah, ki so znane po zidarjih podobno kot na pr. Solkan v mizarstvu.

Po podatkih, ki sem jih dobil na terenu, so se z opekarništvom ukvarjali tu že v 18. stoletju, verjetno pa tudi že prej. Na področju današnjih opekarn so tedaj obratovale majhne primitivne

5/ Glej priloženo tabelo o dotoku delovne sile v goriške opekarne.

kope /drugod jih imenujejo zasipnice/, ki so nastajale in propadale. Točnega števila in njihove razmestitve si danes ne moremo več predočiti. Prebivalcem, ki so se tedaj ukvarjali z izdelovanjem opeke, so pravili "blatarji" oziroma "gounarji". Nekateri kraji, kjer so bili tedaj glinokopi oziroma kope, imajo še danes ledinska imena: "na gounu", "na gouni", "pri gounarjih", "blate" itd.

Tedanja ročna izdelava opeke je bila zelo počasna /danes napravi izurjen delavec dnevno 2.500 kosov surove zidne opeke/. Slaba stran tako izdelane opeke pa je tudi v tem, ker jo je treba več časa sušiti. Za ročno izdelovanje je namreč potrebna bolj vlažna glina. Ročna izdelana opeka pa tudi po kakovosti zaostaja za opeko, izdelano s strojem, ki glino boljše pregnete in stisne. Razen tega je ročno izdelovanje opeke izrazito sezonsko. Nasprotno pa sodobna opekarska industrija, ki se poslužuje krožnih peči, umetnih sušilnic, strojnega odkopa itd., lahko obratuje nepretrgoma.

Prednosti krožnih peči so se jele kazati ~~na~~ koncu 19. oziroma v začetku 20. stoletja, ko stari načini niso mogli več zadovoljevati naglo rastočih potreb po gradbenem materialu. Tedaj so na Goriškem nastajale nove moderne opekarne, opremljene s stroji na parni in kasneje na električni pogon. Prednosti takih opekarn pa niso le v večji proizvodnji, temveč tudi v cenejši, predvsem pa v enakomernejšem obratovanju. Na to pot je opekarništvo na Goriškem stopilo že pred prvo vojno, dokončno mehanizacijo pa je prineslo šele obdobje po drugi vojni, zlasti od 1955 leta dalje. Kljub temu pa je ostala še ena pomanjkljivost teh sicer moderniziranih opekarn. Surovo opeko namreč še vedno v pretežni meri sušijo v odprtih sušilnih lopah. Tako naravno sušenje pa je seveda odvisno od letnih časov in vremena ter predstavlja ozko grlo v proizvodnji.

Sodobna opekarniška industrija je danes že našla pota, da spravi v sklad razmeroma počasen in od vremenskih oziroma klimatskih razmer odvisen sušilni postopek za naglo strojno izdelavo opeke in s prav tako hitrim žganjem izdelkov v krožnih pečeh.

Št. v katerih sta-
je zaposleni, ki
so v opekarni

Število zaposlenih
poški število skupaj

Kako kažejo na delu
poš kolo vlak avtobus

Tudi tej nalogi se bodo morale goriške opekarnе prej alim slej posvetiti.

	25	9	34	27	7	-	-
Vogrsko	4	3	11	2	3	-	-
Prasenje	1	-	1	-	1	-	-
Zalošče	-	1	1	-	1	-	-

Viri: Terensko proučevanje in podatki opekarn.

Bilje	36	8	44	27	17	-	-
Birca	1	-	1	-	1	-	-
Vrtojba	-	1	1	-	1	-	-
Jakovice	1	-	1	-	1	-	-
Orševlje	1	-	1	-	1	-	-
Okropelica	2	1	3	-	3	-	-

na BILJE II.	47	12	59	25	34	-	-
Bilje	25	8	33	19	14	-	-
Vogrsko	5	2	7	2	5	-	-
Volčja draga	2	-	2	-	2	-	-
Jakovice	3	-	3	1	2	-	-
Prvačina	2	-	2	-	2	-	-
Renče	7	2	9	3	6	-	-
Gradščev	1	-	1	-	1	-	-
Doroberg	2	-	2	-	2	-	-

na BILJE I. in II.	62	20	82	70	30	-	-
Renče	62	19	81	54	27	-	-
Gradščev	10	1	11	10	1	-	-
Bilje	4	-	4	2	2	-	-
Jakovice	4	-	4	4	-	-	-
Prvačina	2	1	3	-	3	-	-
Vojščica	-	1	1	-	1	-	-
Doroberg	-	2	2	-	2	-	-

DOTOK DELOVNE SILE V OPEKARNAH VIPAVSKE DOLINE

Mesta v katerih stajajo zaposlenci, ki stajajo v pekarni	Število zaposlencev			Kako hodijo na delo					
	moški	ženske	skupaj	peš	kolo	vlak	avtobus	kamion	
pekarna BUKOVICA	35	12	47	29	16	2	-	-	
1. Bukovica	25	9	34	27	7	-	-	-	
2. Vogrsko	8	3	11	2	9	-	-	-	
3. Preserje	1	-	1	-	-	1	-	-	
4. Zalošče	-	1	1	-	-	1	-	-	
pekarna BILJE I.	42	9	51	-	-	-	-	-	
1. Bilje	36	8	44	27	17	-	-	-	
2. Miren	1	-	1	-	1	-	-	-	
3. Vrtojba	-	1	1	-	1	-	-	-	
4. Bukovica	1	-	1	-	1	-	-	-	
5. Orehovlje	1	-	1	-	1	-	-	-	
6. Okrogeljica	2	1	3	-	3	-	-	-	
pekarna BILJE II.	47	12	59	25	34	-	-	-	
1. Bilje	25	8	33	19	14	-	-	-	
2. Vogrsko	5	2	7	2	5	-	-	-	
3. Volčja draga	2	-	2	-	2	-	-	-	
4. Bukovica	3	-	3	1	2	-	-	-	
5. Prvačina	2	-	2	-	2	-	-	-	
6. Renče	7	2	9	3	6	-	-	-	
7. Gradišče	1	-	1	-	1	-	-	-	
8. Dornberg	2	-	2	-	2	-	-	-	
pekarna RENČE I. in II.	80	20	100	70	30	-	-	-	
1. Renče	60	15	75	54	21	-	-	-	
2. Gradišče	10	1	11	10	1	-	-	-	
3. Bilje	4	-	4	2	2	-	-	-	
4. Bukovica	4	-	4	4	-	-	-	-	
5. Temenica	2	1	3	-	3	-	-	-	
6. Vojščica	-	1	1	-	1	-	-	-	
7. Rihemberg	-	2	2	-	2	-	-	-	

ekarna VRTOJBA	33	13	46	29	17	-	-	-
1. Vrtojba	28	11	39	28	11	-	-	-
2. Šempeter	1	1	2	1	1	-	-	-
3. Miren	2	-	2	-	2	-	-	-
4. Vogrsko	1	-	1	-	1	-	-	-
5. Renče	2	-	2	-	2	-	-	-

Opekarništvo v Vipavski dolini

(4 fotografije)

sl.1

Glinokop v Biljah. Lepo je vidna plastovitost
srednjega kompleksa

sl.3 Glinokop v Bukovici. V zgornjih dveh tretjinah profila je rumena pustila-lovica, v spodnji tretjini pa začena plastovita mastna siva glina.

sl.4 Strojni odkop gline v opekarni Bukovica